

VIRPI KAUKO

Laskelmointia mielen evoluutiosta

– ihmisen ja muiden eläinten yhteistyö- ja kilpailustrategioiden, sukulaisaltruismin yms. vuorovaikutusten tarkastelua luonnonvalinnan kannalta

[SKEPSIS RY:N KESKUSTELUTILAISUUS 31.3.2005
KLO 18–20 SEPÄNKESKUS, JYVÄSKYLÄ]

Luonnonvalinnan logiikka:

- geenit vaikuttavat yksilöiden ominaisuuksiin
- ominaisuudet vaikuttavat yksilön lisääntymismenestykseen
- geneettiset ominaisuudet periytyvät jälkeläisille
- ne geenit, jotka parantavat kantajansa lisääntymismenestystä, yleistyvät muiden kustannuksella

...selvää, mutta:

- Miten geenit voivat vaikuttaa käyttäytymiseen ja strategioihin?
– Epäsuorasti!
- Vaistot, tunteet, tietoisuus, älykyys,...? Geenit vs. ympäristö?
– Ken tietää...
- Miten uuden mutantin yleistyminen populaatiossa pääsee alkuun?
– ESS

Esimerkkejä:

- Rakastuvat preeriamyyrät (*Microtus ochrogaster*):
  - ”kuherruskuukausi” lisää naaraalla oksitosiinin ja koiraalla vasopressiinin eritystä
  - puoliset viihtyvät lopun ikäänsä yhdessä
  - uros puolustaa naarastaan ja pentujaan aggressiivisesti
  - sama tapahtuu ilman paritteluaakin, jos vasopressiinia annetaan ruiskeena – mutta parittelukaan ei johda sitoutumiseen jos koiraalle annetaan vasopressiinin estävää ainetta
  - vastaavia hormonireseptoreja on aivoissa muillakin yksiavioisilla nisäkkäillä, mutta moniavioisilla ei (esim. ”niittymyyrä”, *Microtus pennsylvanicus*)
- Maaoravat varoittavat toisiaan pedoista – etenkin vanhat naaraat
- Vampyyrien verisisaruus
- Sudenpennut jäävät auttamaan vanhempiaan metsästyksessä ja pentujen hoidossa
- Mehiläiset, muurahaiset ym. sosiaaliset pistiäiset
  - Milloin kannattaa lisääntyä itse, milloin taas auttaa vanhempiaan tuottamaan itselle lisää sisaruksia?
- Suokukot: tummakauluksiset aggressiivisia, vaaleakauluksiset eivät
- Kivi-paperi-saksi -liskot (”täpläkylkilisko”, *Uta stansburiana*)
  - oranssikurkkuinen koiras on aggressiivinen, sillä on iso reviiri ja paljon naaraita
  - keltakurkkuinen koiras käy varkain oranssikurkkuisen alueella
  - sinikurkkuiset koiraat asuvat pienellä reviirillä yhden naaraan kanssa ja pitävät keltakurkkuiset alueeltaan poissa

Tieteenhistoriaa...

1859 (Darwin) : luonnonvalinta; survival of the fittest,
vahvimman selviytyminen, kamppailu olemassaolosta

~1960 : lajin parhaaksi (epäitsekkyyden ja yhteistyön edut ilmiselvät)

1964 (Hamilton): sukulaisvalinta (nepotismi?);
altruismi, itsekkyyys, yhteistyö, kauna

1971 (Trivers): vastavuoroinen altruismi (varoitushuudot, puhdistajakalat)

1973–82 (Maynard Smith): peliteoria ja eläinten konfliktit/yhteistyö

1976 (Dawkins): geenien itsekkyyys (voita geenisi!)

1981 (Axelrod & Hamilton): yhteistyön evoluutio
(monta kierrosta Vangin dilemmaa; reilu peli sittenkin kannattaa!)

2003 (Sarmaja): perhetunteiden evoluutiopsykologia (anopit vs. miniät, ...)

Sukulaisuusaste

~ Todennäköisyys, että kahdella yksilöllä on sama "ainutlaatuinen" geeni

$$p(A \text{ ja } B) = p(A)p(B); \quad p(A \text{ tai } B) = p(A) + p(B)$$

Diploidit eläimet:

- identtiset kaksoset: $r = 1$
- lapsi & vanhempi: $r = \frac{1}{2}$
- lapsenlapsi & isovanhempi: $r = \left(\frac{1}{2}\right)^2 = \frac{1}{4}$
- lapsenlapsenlapsi & isoisovanhempi: $r = \left(\frac{1}{2}\right)^3 = \frac{1}{8}$
- sisarpuolet: $r = \left(\frac{1}{2}\right)^2 = \frac{1}{4}$
- täyssisarukset: $r = \frac{1}{4} + \frac{1}{4} = \frac{1}{2}$
- täti & veljenpoika (yms.): $r = \left(\frac{1}{2}\right)^2 = \frac{1}{4}$
- serkukset: $r = \left(\frac{1}{2}\right)^4 + \left(\frac{1}{2}\right)^4 = \frac{1}{8}$

Haplodiploidit eläimet (esim. mehiläinen):

- emo & tytär: $r = \frac{1}{2}$
- emo $\rightarrow$ poika: $r = 1$
- poika $\rightarrow$ emo: $r = \frac{1}{2}$
- isä & poika: $r = 0$
- isä $\rightarrow$ tytär: $r = \frac{1}{2}$
- tytär $\rightarrow$ isä: $r = 1$
- sisko & sisko: $r = \left(\frac{1}{2}\right)^2 + \frac{1}{2} = \frac{3}{4}$!!!
- veli $\rightarrow$ sisko: $r = \left(\frac{1}{2}\right)^2 + 0 = \frac{1}{4}$
- sisko $\rightarrow$ veli: $r = \frac{1}{2}$

Haukka ja kyyhky

Kilpailu ruoasta, reviiristä, puolisoista jne. Näillä hyödykkeillä on jokin arvo "evoluution valuutassa" eli lisääntymiskykyisten jälkeläisten määrässä.

Kaksi (pelkistettyä) strategiaa:

- "haukka": tappele kunnes jompikumpi voittaa
- "kyyhky": uhkaile tai pakene

Kumpi pärjää paremmin?

- Kilpailutilanteen voittaja saa palkkioksi G yksikköä
- Tappelussa loukkaantunut menettää C yksikköä

	kohdatessaan haukan	kohdatessaan kyyhkyn
Haukka saa	$(G - C)/2$	G
Kyyhky saa	0	$G/2$

$$\text{Jos } \frac{\text{haukat}}{\text{populaatio}} = x, \quad \frac{\text{kyyhkyt}}{\text{populaatio}} = 1 - x,$$

niin haukka-strategian keskimääräinen menestys on

$$x \cdot (G - C)/2 + (1 - x) \cdot G$$

ja kyyhkyn $(1 - x) \cdot G/2$. Strategiat ovat tasaväkiset, kun

$$x \cdot (G - C) + 2(1 - x) \cdot G = (1 - x) \cdot G \iff Gx - Cx + G - Gx = 0 \iff x = \frac{G}{C}$$

Kyyhky voittaa mikäli $x > G/C$ eli haukkoja on paljon, haukka taas voittaa jos kyyhkyjä on paljon. Kumpikaan strategia ei siis ole *vakaa*.

Käyttäytymismalli on evolutiivisesti vakaa, jos siitä poikkeavasti käyttäytyvä vähemmistö ei pääse luonnonvalinnassa yleistymään populaatiossa.

Haukka ja kyyhky olivat *puhtaita* strategioita, mutta yksilö voi käyttäytyä myös eri tavoin eri todennäköisyyksillä eli noudattaa *sekastrategiaa*

$$\mathbf{p} = (p_1, p_2, \dots, p_n); \quad p_1 + p_2 + \dots + p_n = 1.$$

Kun $\mathbf{p}$ -strategi pelaa $\mathbf{q}$ -strategia vastaan (ja $n = 2$), se voittaa (tai häviää) keskimäärin

$$\mathbf{p}U\mathbf{q} = (p_1 \quad p_2) \begin{pmatrix} u_{11} & u_{12} \\ u_{21} & u_{22} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} q_1 \\ q_2 \end{pmatrix}$$

Strategia $\mathbf{p}$ on ESS, joss se on Nashin tasapainotila ja vakaa, eli

$$\mathbf{p}U\mathbf{p} \geq \mathbf{q}U\mathbf{p} \quad \text{kaikilla } \mathbf{q}$$

jos $\mathbf{q} \neq \mathbf{p}$ ja $\mathbf{p}U\mathbf{p} = \mathbf{q}U\mathbf{p}$, niin $\mathbf{p}U\mathbf{q} > \mathbf{q}U\mathbf{q}$.

eli joss $\mathbf{p}U\mathbf{q} > \mathbf{q}U\mathbf{q}$ kaikilla $\mathbf{q} \neq \mathbf{p}$.

Haukka-kyyhky -pelissä strategia $\mathbf{p} = (\frac{G}{C}, \frac{C-G}{C})$ on ESS, koska

$$\begin{aligned} \mathbf{p}U\mathbf{q} - \mathbf{q}U\mathbf{q} &= \left(\frac{G}{C} \quad \frac{C-G}{C}\right) \begin{pmatrix} \frac{C-G}{2} & G \\ 0 & \frac{G}{2} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} q_1 \\ q_2 \end{pmatrix} - (q_1 \quad q_2) \begin{pmatrix} \frac{C-G}{2} & G \\ 0 & \frac{G}{2} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} q_1 \\ q_2 \end{pmatrix} \\ &\dots = \frac{(G - Cq_1)^2}{2C} > 0 \end{aligned}$$

aina kun $q_1 \neq \frac{G}{C}$.

Kivi-paperi-sakset

Pelimatriisi on tyyppiä

$$U = \begin{pmatrix} 0 & 1 & -1 \\ -1 & 0 & 1 \\ 1 & -1 & 0 \end{pmatrix}.$$

Tässä pelissä ei ole ESS:iä, mutta kylläkin tasapainotila, jonka ympärillä eri strategiaa harjoittavien runsaussuhteet populaatiossa vaihtelevat syklisesti.

Vangin dilemma

Kaksinpeli, jossa pelaajilla on kaksi vaihtoehtoa: *yhteistyö* tai *huijaus*.
Ei ole nollasummapeli!

$$u = \begin{pmatrix} b & d \\ a & c \end{pmatrix}; \quad \begin{cases} a > b > c > d \\ 2b > a + d \end{cases}$$

(esim. $a = 200, b = 100, c = -100, d = -1000$)

- Jos molemmat tekevät yhteistyötä (Y), he saavat palkkion b .
- Jos molemmat huijaavat (H), he saavat rangaistuksen c .
- Y vs. H: Y häviää d ja H voittaa a "pelimerkkiä".

H voittaa aina! ?

...paitsi jos peliä *toistetaan*.

Jos samat pelaajat joutuvat vastakkain toistekin todennäköisyydellä w , niin n :s kierros tapahtuu todennäköisyydellä w^n .

Jos pelaajan tulos n :nnellä uusintakierroksella on u_n , niin tulos koko pelistä on

$$u_0 + u_1w + u_2w^2 + u_3w^3 + \dots$$

Mikään strategia ei ole *paras kaikkia* strategioita vastaan.

Johdonmukaisesti Y:tä pelaavaa vastaan paras strategia on pelata johdonmukaisesti H:ta, koska silloin tulos on $a/(1-w)$.

Jos taas vastustajan strategia on "Y kunnes toinen pelaa H, ja sen jälkeen H", niin pelaamalla "H aina" tulos onkin vain $a + cw/(1-w)$.

Sen sijaan pelaamalla "Y aina" tulos on $b/(1-w)$. Kumpi on parempi?

$$a + \frac{cw}{1-w} > \frac{b}{1-w} \iff a(1-w) + cw > b$$

$$\iff a - b + w(c - a) > 0 \iff w < \frac{a - b}{a - c}$$

Huijaus siis kannattaa vain, jos todennäköisyys kohdata sama vastapelaaja toiste on pieni. Mitä pienempi yhteisö, sen suurempi todennäköisyys.
Johtopäätös: reilu peli kannattaa, etenkin pienessä yhteisössä!

Axelrodin tietokoneturnauksen voitti strategia "Tit for Tat" (= "Silmä silmästä") eli "Ensimmäisellä kierroksella pelaa Y, sen jälkeen tee samoin kuin vastustaja edellisellä kierroksella".

Kirjallisuutta

Robert AXELROD: Evolution of Cooperation, 1986

Josef HOFBAUER & Karl SIGMUND: Evolutionary Games and Pop. Dynamics, 2000

Heikki SARMAJA: Ihmislajin perheenmuodostuksen evoluutiopsykologinen perusta (The evolutionary base of human family formation), Yhteiskuntapolitiikka 3/2003

Robert TRIVERS: Natural Selection and Social Theory, 2002 (artikkelikokoelma)

Jussi VIITALA: Inhimillinen eläin, eläimellinen ihminen, 2003

Kelly R. ZAMUDIO & Barry SINERVO: Polygyny, mate-guarding, and posthumous fertilization as alternative male mating strategies; PNAS December 19, 2000, vol. 97, no. 26, 14427-14432 (Kivi-paperi-saksi-liskot)
<http://www.pnas.org/cgi/content/abstract/97/26/14427>